

Ukrainian legal scholar share the position that land law as well as other resources branches of law are not part of ecological law and belong to independent branches of legal system of Ukraine. These branches of law promote differentiated legal regulation of social relations regarding land and other natural resources. The difference between subjects of ecological law and resources branches of law has practical meaning. First, legal regulation of social relations regarding nature needs both differentiation and integration, which are promoted by ecological law and resources branches of law in their unity. Second, it is not possible to develop Ecological Code of Ukraine which might include all provisions of Land Code, Forest Code, Water Code and Mine Code of Ukraine because all these codes represent branches of law with different subject.

Key words: *use of nature, land law, environmental law, legal regulation, integration, differentiation.*

УДК 349.42

С. О. КОСТЕНКО,
кандидат юридичних наук

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРЕДМЕТА АГРАРНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У статті досліджується трансформація предмета аграрного права. Встановлено відставання науки від вимог сьогодення у цій сфері, що є однією з причин низькоякісного та суперечливого правового регулювання аграрної сфери. Зокрема, предмет аграрного права значно розширився порівняно з його доктринальним визначенням. Запропоновано орієнтовні блоки аграрних правовідносин, які має охоплювати предмет сучасного аграрного права України.

Ключові слова: *аграрне право, предмет аграрного права, поняття, трансформація.*

Костенко С. А. Трансформация предмета аграрного права Украины

В статье исследуется трансформация предмета аграрного права. Установлено отставание науки от требований настоящего времени в данной сфере, что является одной из причин низкокачественного и противоречивого правового регулирования аграрной сферы. В частности, предмет аграрного права значительно расширился по сравнению с его доктринальным определением. Предложены ориентировочные блоки аграрных правоотношений, которые должен охватывать предмет современного аграрного права Украины.

Ключевые слова: *аграрное право, предмет аграрного права, понятие, трансформация.*

Kostenko S. O. Transforming the subject of agrarian law of Ukraine

The article researched the transformation subject of agrarian law. Established science lag from the requirements of the present time in the corresponding field. What it is one of the reasons for poor quality and contradictory legal regulation of agrarian sphere. In particular, the subject of agrarian law has expanded over its doctrinal definition. The author suggested tentative blocks of agrarian relations, which should cover the subject of modern agrarian law in Ukraine.

Key words: *agricultural law, the subject of the agrarian law, concept, transformation.*

Аграрна галузь економіки вважається стратегічною для кожної країни, в тому числі для України. Суть такої значущості полягає не лише у потенційних можливостях отримання національного доходу, а й у забезпеченні продовольчої безпеки країни, що є гарантією її відносної незалежності від інших країн на міжнародній арені. Ключову роль у розвитку аграрної економіки відіграє право як регулятор суспільних відносин.

Важливість наявності ефективного правового регулювання вдало пояснюють такі відомі білоруські вчені у галузі економічного права, як Й. І. Веленто та В. С. Єлісеєва. Автори наводять дуже простий, але яскравий алегоричний приклад щодо взаємодії економіки та права. Так, вони зазначають, що ефективне право, яке регулює економічні відносини, не рухає економіку, а лише створює умови для її розвитку. Іншими словами, право подібне до дороги, по якій рухається транспорт – економіка. Якщо дорога погана, то можливості транспорту стримуються, а якщо дорога – добротна, вона транспорту не заважає. Проте якщо цей транспорт велосипед (слабка економіка), то навіть при ідеального дорожнього покриття йому «Мерседес» (сильну економіку) не наздогнати. Відповідно, порівнюючи економіку та право, автори зазначають, що в умовах відсутності належного правового забезпечення економічні реформи приречені якщо не на провал, то на мінімізацію своїх результатів. Водночас економічне право може бути ефективним навіть за слабкої економіки¹.

Враховуючи ті негативні обставини в Україні, що значно розхитують і без того слабку економіку країни (анексія Криму, воєнні дії на Донбасі, знецінення гривні), роль права як регулятора суспільних відносин набуває все більшого значення. На цьому етапі розвитку України дуже важливо, щоб право було не стримуючим фактором, що лише гальмує початки позитивних зрушень в економіці, а стало «добротною дорогою» яка не заважатиме розвитку економіки, натомість сприятиме швидшому її руху вперед. Зважаючи на це, а також на те, що невдовзі внутрішній ринок України стане відкритим для зовнішніх ринків сільськогосподарської продукції, аграрна галузь права потребує термінового перезавантаження.

Про нагальність перезавантаження вже говорили такі провідні науковці як В. І. Семчик, В. М. Єрмоленко, А. М. Статівка, П. Ф. Кулинич, Ю. В. Носік, В. Ю. Уркевич, О. В. Гафурова, О. В. Скидан та інші. Однак їхні дослідження стосувались або конкретної сфери, або були здійснені декілька років тому. Також у аграрній галузі права ще залишається наявна величезна кількість колізій, прогалин та інших недоліків, що не применшує актуальності даної теми і сьогодні. Тому метою цієї статті є дослідження даної проблематики для з'ясування причин такого стану аграрної галузі.

Насамперед варто зазначити, що до вирішення цього завдання необхідно підійти комплексно, використовуючи при цьому трансцендентальний метод дослідження. Адже спроби розв'язати конкретні точкові проблеми у галузі аграрного права за стільки років виявилися безуспішними. Вони не базувалися на цілісному сприйнятті аграрного права, а обмежувалися лише конкретною проблемою, не враховуючи при цьому вектор розвитку аграрного права та аграрної галузі економіки загалом. У цьому і полягає ключова причина низькоякісного, а деколи навіть і суперечливого, правового регулювання аграрної

сфери. Знайти правильне рішення в даній ситуації може допомогти трансцендентальний метод дослідження, який дає змогу «відірватися» від поточних проблем аграрної сфери і поглянути на аграрне право у нерозривному зв'язку з аграрною сферою економіки з боку.

У даному разі такою трансценденцією має бути переосмислення аграрного права як такого, його фундаментальних основ, що становить предмет аграрного права. За загальним ученням про право, під предметом правового регулювання розуміють суспільні відносини, які можуть регулюватися правом і при цьому потребують такого регулювання². Тобто предмет аграрного права становлять ті суспільні відносини в аграрній сфері, які можуть регулюватися правом і при цьому потребують такого регулювання. Тому при визначенні предмета аграрного права головне завдання полягає, і це потрібно підкреслити, у зв'язуванні того кола суспільних відносин в аграрній сфері, які можуть і повинні регулюватися цим правом.

Наведемо кілька прикладів доктринального визначення предмета аграрного права. Так, у підручнику за редакцією О. О. Погрібного предмет аграрного права визначається як сукупність комплексних, інтегрованих і спеціалізованих суспільних аграрних відносин, які за своїм змістом є земельними, трудовими, майновими, організаційно-управлінськими, а також соціальними; вони функціонують у процесі здійснення різними аграрними суб'єктами сільськогосподарської виробничої та пов'язаної з нею іншої діяльності³.

Конкретизованіше визначення предмета аграрного права надає В. В. Носік: «Предметом аграрно-правового регулювання є суспільні відносини, що виникають, змінюються і припиняються у зв'язку з реалізацією суб'єктивних прав та виконанням обов'язків щодо використання землі, праці і знань для здійснення господарської діяльності з виробництва продукції сільського, лісового і рибного господарства шляхом створення, функціонування і припинення суб'єктів аграрного підприємництва різних організаційно-правових форм, застосування визначених законом форм і методів інституційного і функціонального регулювання та допустимих форм державної підтримки такої діяльності сільськогосподарськими товаровиробниками, іншими суб'єктами аграрних відносин»⁴.

В. Ю. Уркевич наводить своє бачення поняття аграрних правовідносин, під якими розуміє врегульований нормами права (аграрного та інших галузей) комплекс суспільних відносин, що виникають між сільськогосподарськими товаровиробниками (суб'єктами аграрного господарювання), з одного боку, та іншими видами господарюючих суб'єктів, членами сільськогосподарських підприємств і їх найманими працівниками, органами державної влади й органами місцевого самоврядування – з другого, з приводу конкретних об'єктів (майна, земель, праці тощо) на підставі певних юридичних фактів і які надають їх учасникам взаємозумовлені права й обов'язки у сфері сільськогосподарської й пов'язаної з нею діяльності⁵.

З наведених визначень можна зробити узагальнення, що вітчизняна правова доктрина щодо предмета аграрного права обов'язкову прив'язку робить до сільськогосподарського товаровиробництва, що передбачає функціонування суб'єкта сільськогосподарського підприємництва. Однак чи лише сільськогос-

подарське підприємництво повинно регулюватися і регулюється аграрним правом? Очевидно, що ні.

У П. Ф. Кулиничка теж викликає сумнів обґрунтованість невизнання аграрними суспільних відносин щодо майна, сільськогосподарських та інших земель, аграрної праці тощо, якщо хоча б одним з їх учасників не виступає суб'єкт аграрного господарювання⁶.

У наведених доктринальних підходах розуміння предмета аграрного права залишається поза правовим регулюванням, а отже, поза правовим захистом описується такий важливий носій конституційних прав і свобод, як селянин, без якого взагалі неможливе функціонування села та пов'язаних з ним правовідносини. Крім цього, залишаються поза предметом аграрного права правові інструменти державної аграрної політики, розвиток сільських територій, вплив глобалізаційних процесів на аграрне право тощо.

В. М. Шульга, говорячи про еволюцію предмета аграрного права, пояснює, що спочатку предметом колгоспного права (попередника аграрного права) вважалися суспільні відносини щодо організації та діяльності колгоспів, а також припинення їх діяльності. ... До предмета аграрного права представники аграрно-правової науки традиційно відносять комплекс суспільних відносин, які виникають при виробництві сільськогосподарської продукції, її переробці та реалізації. У даному випадку йдеться фактично про розширення предмета цієї галузі права. Воно зумовлене включенням до предмета цієї галузі не тільки виробничих відносин, а й відносин, що стосуються переробки, зберігання, розподілу, споживання та реалізації виробленої сільськогосподарської продукції.

Поряд з тим перспективою розвитку предмета правової регламентації аграрного права є включення до його складу, окрім наведених вище відносин, ще й відносин, які тісно пов'язані з ними. Йдеться, зокрема, про відносини з матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва та відносини із соціального розвитку села⁷.

Отже, зважаючи на динамічність права, у тому числі аграрного, можна стверджувати, що предмет аграрного права значно трансформувався порівняно з первісним сприйняттям предмета попередника аграрного права – колгоспного права. Тому не дивно, що він і далі продовжує трансформуватися. Власне, з цим і пов'язана нинішня невідповідність доктринального визначення предмета аграрного права сучасному стану та викликам, які стоять перед аграрною сферою. Правильне розуміння предмета аграрного права має не лише важливе теоретичне, а й прикладне значення. Адже, якщо вважати, що аграрне право повинне регулювати лише сільськогосподарське підприємництво, то чого доброго можна очікувати від відповідного законодавства та відповідної державної політики? Більше того, якщо в центрі аграрного права поставити не сільськогосподарське підприємництво, а правовий статус селянина, то це значно змінило б бачення та пріоритети розвитку аграрної сфери. Такий підхід не нівелює значення сільськогосподарського підприємництва – а лише переміщує акценти з інтенсифікації виробництва на його екологізацію та диверсифікацію. Крім цього, якщо в центрі аграрного права поставити селянина, то активніше та дівіше ставитиметься питання про розвиток сільських територій, чому неабияк сприяє активне функціонування середнього та мало-

го бізнесу у селі (навіть не пов'язаного з сільськогосподарським виробництвом). А для розвитку середнього та малого бізнесу в селі насамперед потрібно створити за допомогою правових інструментів привабливий інвестиційний клімат. Це лише короткий нарис того, що могло б змінитися при правильному баченні предмета аграрного права.

Тому існує необхідність у подальшому науковому переосмисленні аграрного права загалом, тим більше враховуючи євроінтеграційні прагнення України. А наразі хотілося б тезово зазначити авторське бачення «дорожньої карти» визначення предмета аграрного права.

Насамперед потрібно відзначити, що визначення предмета аграрного права не повинно бути надмірно конкретизованим, адже така конкретизація не лише звужує сутність та зміст поняття, а й робить його статичним, що для динамічного права є неприпустимим. Тому визначення поняття предмета аграрного права повинно володіти такою ознакою, як універсальність.

З аналізу юридичної наукової літератури, а також викликів сьогодення можна зробити висновки, що предмет аграрного права повинен охоплювати такі блоки правовідносин:

- 1) селянин як суб'єкт аграрного права;
- 2) виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції та пов'язана з нею інша діяльність;
- 3) розвиток сільських територій;
- 4) державні важелі впливу та органів місцевого самоврядування на становлення та розвиток аграрної сфери;
- 5) тенденції розвитку аграрного права в умовах глобалізації та міжнародної і міждержавної інтеграції.

З огляду на зазначене можна зробити такі висновки. Предмет аграрного права в умовах постійного розвитку суспільних відносин, а отже, динамічності права зазнав глибоких змін. Тому сучасне наукове юридичне розуміння предмета аграрного права вже не відповідає реаліям сьогодення і потребує якісного оновлення, що зумовить потужний поштовх у розвитку науки аграрного права. Викладені вище потенційні блоки аграрних правовідносин, що мають охоплюватися предметом аграрного права, не є остаточними, а є предметом подальших наукових дискусій.

1. *Веленто І. І.*, Елисеєв В. С. Теория экономического права : тексты лекций. Гродно : ГрГУ, 2004. 417 с.; 2. *Загальна теорія держави і права* : підручн. для студентів вищих навч. закл. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.; 3. *Аграрне право України* : підручник / за ред. О. О. Погрібного. Київ : Істина, 2007. 448 с.; 4. *Носік В. В.* Предмет аграрно-правового регулювання в сучасних умовах: теоретичні аспекти // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна : матеріали Всеукр. круглого столу (25 трав. 2012 р.) : зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2012. С. 26-28; 5. *Уркевич В. Ю.* Аграрні правовідносини в Україні : автореферат дис... д.ю.н. ; спец. 12.00.06; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 35 с.; 6. *Кулинич П. Ф.* До питання про прозвіток предмета аграрного (сільського) права //

Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна : матеріали Всеукр. круглого столу (25 трав. 2012 р.) : зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2012. С. 43-46; 7. Шульга М. В. Еволюція предмету аграрного права України // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна : матеріали Всеукр. круглого столу (25 трав. 2012 р.) : зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2012. С. 23-26.

Svitlana Kostenko. Transforming the subject of agrarian law of Ukraine

The agrarian sector of the economy deemed strategic for any country, including Ukraine. Cut this significance lies not only in the possibilities of obtaining national income, but also in ensuring food security. A key role in the development of agricultural economy plays right as a regulator of social relations. Due to the negative circumstances in Ukraine (revolution Dignity, annexation of Crimea, the fighting in Donbas, the rate of the hryvnia to the dollar), the role of law as a regulator of public relations is becoming increasingly important. At this stage of development of Ukraine very important that the law was not a deterrent, but it contributed to more rapid progress, especially in the agricultural sector. Given the critical state of the agricultural sector, it needs urgent reload.

Specific point attempts to solve problems in the field of agricultural law were unsuccessful because they were based on a holistic perception of the agrarian law. They are limited to a specific problem without taking into account the vector of development of agrarian law and agrarian sectors of the economy as a whole. In this lies the key reason for low quality and sometimes even contradictory, legal regulation of agrarian sphere. Find the right solution in this situation can help transcendental research method that allows you to "break away" from the current problems of the agricultural sector and to look at agricultural law in indissoluble connection with the agrarian sector of the economy from the side. In this case, this transcendence should be rethinking agrarian law itself, its fundamentals that are the subject of agricultural law.

An analysis of national scientific legal literature it can be concluded that the definition of agrarian law is mandatory binding to the agricultural commodity production, providing a functioning of agricultural enterprise. However, this approach leaves out the subject of agrarian law of the direct subject of agrarian relations as a farmer, without which there can not be functioning village and its related relationship. In addition, the subject remain out agrarian law legal instruments of state agrarian policy, rural development, the impact of globalization on the agrarian law, and so on.

Proper understanding of the subject of the agrarian law is not only important theoretical and practical significance, since it helps to choose the right priorities for the development of agricultural sector. Given the challenges the author came to the conclusion that the subject of agricultural law should include the following components relations:

- 1. the farmer as an agrarian law;*
- 2. the production, processing and marketing of agricultural products and the related other activities;*
- 3. rural development;*
- 4. leverage state and local governments on the establishment and development of the agricultural sector;*
- 5. trends of agricultural law in the context of globalization and international and inter-state integration.*

Key words: *agricultural law, the subject of the agrarian law, concept, transformation.*